

פנים חדשות

מספר צעיר, ס. יזהר שמו, פרסם שלושה ספורים גדולים*), היוצאים מן השורה במתכונתם ובמשמעותם, אם כי המספר לא קרא דרור לעצמו מהשפעה הנותנת אותותיה הבולטים. לפנינו בכורי פרוזה חדשה, אינטנסיבית, החורשת מענייה עמוק עמוק, – ודוקא בשדה החיים החדשים בארץ, שרבים העלו שם בעינם ובעטם רק את קרומם החיצוני בלבד. יש בספורים אלה התבוננות מרוכזה לאנשים, להויות, למראות יקום, ליחסי דברים על פני השטח ומלגו לשטח, ויש הסית-אווזן רצינית אל חדרי נפש. וכאן, בחדרי הנפש מרכזו הדברים.

המספר מעביר את הוירה הראשית של ספוריו לפנים מן הקלעים – אל הנפש פנימה. ההתרחשות – מלשון רחישת נפש – עודפת כאן על ההתארעות גם בהקף וגם במעלה. אם ספור בכלל הוא מסע בזמן, הרי ספורים אלה הם בעיקרם מסע לאורך חוט הרהוריו ורחשיו של יחיד פלוני, האופפים את ההתארעות החיצונית בפקעת עבותה וחוצים אותה באלכסונים שונים, עד שדמיונה כזכוב הנצוד ברשת קורים. אותה פקעת, הרצופה מונולוגים, דיאלוגים ושיסועי דברים, נגללת והולכת בנפש הגבור, נקלעת אל הזכרון והכוח המדמה, טוענת ונטענת, חוטטת ונוקרת, מקפלת תמול ומחר בהעלם אחד, מעלה מעשים ושיחות מן העליל או מן האפשר והראוי. יש ונדמה כי הרחקנו במהלך הספור והנה לא זו דבר עדיין, רק פלוני הרחיק הגותו. וכשבעל הרהורים פותח פתחי פיו ממש, אין פיו ולבו שוים בטיב ובעצמה. דבורו אינו אלא קול ענות חלושה ובת-קול נדחה של דברי לבו, הזורק את שייריו מן השפה ולחוץ. אך גם כשהדבור קולח בשפע ואוצר הרבה מרכוש הנפש אין הוא משמש גשר גמור בין הנפש לזולתה, כי החלק האינטנסיבי של אותה נפש נשאר שקוע בתוכה.

אך האינטנסיביות הפנימית הזאת שיש בה הרבה הסתכלות, קליטת עולם, דכיי הגות ושירה, סובבת על ציר מסויים. כל העתרת הלזו סובבה הולכה ושבח על סביבותיה. כאן משועים מאויים שלא באו לידי ספוקם, דחויי לב משמיעים קול הטחה והתרסה בלי הפוגות. "הלב בעקתו וגעגעועיו החנוקים" הומה, רוגש, מכה גלים. בעל הרחשים הללו

*) "אפרים חוזה לאספסת", "נליונות", שבט-אדר, תרצ"ח; "משעולים בשדות", "נליונות", אבי-אלול, תרצ"ח; "לילה בלי יריות", "נליונות". תשרי-חשוון, ת"ש.

הוא בתוך תוכו בודד, חולם, נושא משך הגעגועים, עומד עמידה ספקנית כלפי החברותא שהוא חלק ממנה, נושא את יחידותו הגאה והנראה כעטרה וכצלב ונקלע תמיד בין רומו וזוטו של לבנו. מסוג זה הם ראשי הנפשות בכל שלשת הספורים האמורים. יחידותה של נפש בתור אפרכיה בפני עצמה ושטרי חובותיה כלפי עצמה וכלפי החיים – זוהי יתד הספורים האלה. הקול קול האינדיבידואליזם המובהק, שהדו היה חבוי מן האוזן בתקופה האחרונה.

הספור הראשון – אפרים חוזר לאספסת – מעמידנו מיד על הנאמר לעיל. אפרים עשה שלש שנים בשדה האספסת של הקבוץ וענף זה נשען עליו. למראה עינים הרי זה חבר כהלכה, ששרשיו העמיקו בחיי הקבוץ והריהו עצם מעצמיו. אך יש בו באפרים זה שיור חורג. תובע תקון – תקון שאיננו במעגל-חיינו זה הצר, שאת גרעינו כבר מצץ דיו. בלבו מפרכסים נהיות וגעגועים שלא באו לידי פרוץ. האני הפנימי שלו מתקומם כלפי הספל שבא ונחל מ'קומו של העיקר. והרי הוא בא ומבקש מהאספה הכללית להעבירו מהאספסת אל הפרדס – ממקום שהמשק דורשו למקום שלבו מושכו. בבקשה צנועה זו אין לכאורה כל אבק מרידה. אך לו מסמל מעבר זה את הדרור, את זכות התמורה, את התרת העניבה במקום הידוקה. בצלוחית הקטנה הלזו של חלוף שדה בפרדס מראה המספר המון גלים ומשברים ועתרת לב. – בעוד ששסף רוחו של אפרים מכה גליו ונושא דכיוו הרבים משמיעים דוכרי האספה דברי הגיון מעשי. משקי, הגיון של יחסי חברים בקבוץ. – דברים מן המנין, מן המטבעות הרוחניות שיש להן מהלכים כאן והכל מודים בערכן ובשוין. אך אל תוך חשבוננו הפנימי של אפרים נופלות אלו כאסימונים בעלמא אותו „פלוני השוכן פנימה“ אינו גודס סיסמאות, מליס-מוזוות. עשין – כל אותם מזמוטי השפתים. וכשלאחר כל הויכוחים מוסרת האסיפה את הכרדה לאפרים גופו והוא קם ומודיע בפסוק קצר: „אני חוזר לאספסת“ – הרי זה רק קצה שסף הגיגי לבו – גל אחרון בקרבו הקורא לו להתחדש בתוך מיצר מעגליו, לקום כעוף חול מתוך אפרו. מהלך האספה ומהלך לבטי נפשו של אפרים באים מעברים שונים אל אותו סוף פסוק קצר. כלפי חוץ הוגג רעיון הצבור את נצחוננו. כלפי פנים נמצא שהאינדיבידואליזם המנוצח פנה לעברו כדי לקדם פני נצחוננו הגדול.

הגבורים של שני הספורים האחרונים הם אנשי-שמירה, אך גם הם אנשים מסוגו של אפרים, עתירי הגיגים, עתירי געגועים, החיים חיי פנים מתוחים, אינטנסיביים מאד. אך הכל לא מתוך רויה שבנפש אלא מתוך צמאון שבה. אבנר של „משעולים בשדות“ הלך לשמירה כדי למצוא במרחב-שדה מפלט ועוגן מפרכוסו לב שרדפו אחריו בעיר. אך הללו מדביקים אותו גם כאן. והנה בליל-שמירה בהיותו יחידי עם שרעפי לבבו נמצא פתאום תחת מטר יריות מעברים שונים. אותה שעה מגיח ממחבואיו יצר-החיים הקדמוני שכל רחשי הלב בורחים מפניו כעדת נערים פוחזים, וממלא את כל האני עד אפס מקום – הוא המתפתל מאימים והוא הצופה והמדריך והמכוון, ומשהלפה הסכנה צועד אבנר לקראת הבוקר המתקרב בגאות-חיים חדשה. אותו יצר קדמון שיצא אל הזירה ולחם ונצח ונסתלק יצק בבעליו טעם-חיים ורגת חיים. בתוך ספור זה משולב ספור אחר על אחד מאנשי המקום שנרמס עמל חייו והלך למקום סכנה ומצא מותו. אבנר יודע היטב לפרש בלבו מעשה זה, אך דרכו היא היתה הפוכה מזו. דבר והפוכו אצל שתי הנפשות הם בעצם שתי שלוחות של שורש פנימי אחד. – הספור „לילה בלי יריות“ מתארע גם הוא בליל-שמירה, לילה שחלף „בלי יריות“ וכלום לא ארע בו בעצם. אך במשך לילה זה גאה מאד זרם שרעפיו של איש המשמר, – לא משיכת חוט הזכרונות כמו ב-רסיסי לילה-

של שמעונוביץ, אלא גלגול פקעת גדולה של חשבון חיים מסובך, של חקקי לב ולבטי לב שקשה להעמידם על סכימה שהיא. בפקעת זו משובצים גם מעשים שאירעו בלילות שמירה אחרים, לילות - עם יריות דוקא - והם כעין ספורים בפני עצמם, המסופרים ביכולת אמנותית רבה. אך בעיקרו של דבר נהפכים נודדי ליל השמירה לטלטול פנימי ארוך "במחוזות הספק".

הצד השוה של כל הגבורים הללו, גבורי הפרכוסים שבלב, בולט לעין. כולם נטועים ומושרשים בחיי החברה, אך חייהם הפנימיים אינם גובלים באידיאלים של החברה ואינם מקבלים מהם שום יניקה. כולם עמקנים, חטטנים, שמפליגים ותרים בנבכי הנפש אחרי הרהורים דחויים, חולצים דברים מלבושם ומנרתיקם ומחפשים את לווה ושרשם. בלב כולם הומה שירת אהבה, אהבה-שבפולחן, קטורת ההויה, אך אהבה שלא באה לידי גלוי. כולם נגהים מתוך רשות-חייהם אל מרחב, אל איזה "הפקר מרגין". ובעיקרו של דבר הם נתונים בחשבון פנימי ארוך, בלתי מאוזן כל צרכו - חשבון חיים שנפל בו גרעון. גבור זה אינו בלתי ידוע בספרות. הוא "אתי מרחוק": צאצא ותיק הוא לשלשלת ספרותית אריכתא, שעליה נמנים כל אלה שלא באו לידי ספוקה של נפש והיו לברות לגעגועים ומאוויים שלא נתפרשו להם גופם, - כל בעלי "העיקר שאיננו". אך אבותיו הקרובים שבספרותנו הם אנשי גנסין, החוליה האחרונה והיורדת של אותה שלשלת, שהיו בה גם גבורים אמתיים.

גלוי הדבר לעין, כי המספר החדש בא מספירתו של אורי ניסן גנסין. כל סימניו המובהקים של גנסין נמצאים טבועים גם בספוריו של ס. יזהר: ההקשבה לתיאבון לרחשושי-הנפש הדקים, המרופרפים ולחצאי הגונים המתחלפים והולכים, הרגשה מחודדה של חיי הנוף ושילובם בחיי הנפש של הגבור; "אהת היא" הטורדת את הלב ולרמותה חילופי גרסאות; שתיקות העודפות על הדבורים והטלת הדגש על המונולוגים והדיאלוגים הפנימיים ועל רפלקסים ונדנודי לב בכל עת. גנסין צייר אנשי "אצל" ו"בינתים" במקום אנשי האמצע ורציפות החיים, בני-בלי-דפוס במקום טפוסים, נהיות ורחשושים במקום מערכי לב. הוא העלה את "מצב הרוח" - זה מזג האויר של הנפש לאלמנט בפני עצמו וקשר עצמו במזג האויר ממש. מנת יצירתו של גנסין היה הארעי שבקרב החברה ובקרב הנפש ולו, לארעי, שר את שירו הנוגה.

ירושחו של גנסין נבלעה בספורי ס. יזהר וגם נודע כי באה אל קרבם. אך במקרה זה דמו של הירוש סומק טפי, ואת אשר נחל מקודמו העלה ולא הוריד. כתיבתו מוצקה, גדושה, ולעולם אינה דלת-ממשות כאצל הלה. קשבו ומכחולו חדים, חושפים את הקפולים הטמירים של החזיונות. על אלה נוסף יסוד אנליטי ללכת אל שרשי הדברים, בתאור חיי הנוף, נוף הארץ ומראותיו, הגדיל המספר הצעיר לעשות. ואין צריך לומר שלא הרי אנשיו של גנסין כאנשיו של יורשו הצעיר. יזהר מתחיל אמנם ספורו הראשון באפרים, כשמו של הגבור בספורו האחרון של גנסין, אולם בין אפרים "מאצל" ואפרים החוזר לאספסת חרבו עולמות ונולדו עולמות. אותו אפרים שבימי גנסין היה משרך שנותיו נסול מעש ואחיוה, הלך עתה לקבוץ. הוא אינו עוד "אצל", הוא באמצע. הקבוץ אינו רוצה ואינו יכול לותר עליו. מרחק זה שבין אפרים לאפרים הוא מדת התמורה שחלה בחיינו. אך גבורו של גנסין היה גדול מסביבתו, עשיר הימנה, וזה יתרונו וזכותו שלא יכול למלא בה את נפשו. מבחינה זו היה באמת הגבור של שעתו. געועיו עוררו געועים גם אצל הקורא. על ידי שעמומו הוקם על, לא כן אנשי הספורים הללו שבכל דקות רוחם ועתר געועיהם אין מצחם עשוי לענוז ורו על גבור. השעה לא שעחם. האדם בימינו.

ימי התלאות בצבור והמאמצים בצבור, ימי האינטנסיביות המרובה של החיים החברתיים בכל צורותיהם אינו עשוי להתכנס כקפור זה - „אישיותו פנימה ומחסיו חוצה.“ המערכות נטושות בין צבורים וצבורים, והיחיד מוצא דרכי שלום עם הצבור. המספר ממשיך את החוס שנטוה במציאות אחרת ובעידנים אחרים. את הדריכות הפנימית של גבוריו הוא קובע באותם ממחוזות הלב, שלא במ שוכנה פעימת הזמן ושצורות החיים החדשות החרישו אותם או סילקום הצדה. יש מקום להטות אוון בוחנת, אם המספר בעל הכשרון קלט מהלכירוח כאלה, שאין קולם הולך ברמה, או דק קול דמם החיור ונגוע הכמישה של גבורי גנסין צועק מתוך דם גבוריו הוא, הבדים הבריאים באילן חיינו? על כל פנים מגיעה פה אלינו בת-קול, המעידה על מציאותם של לבטי נפש בקרב יחידים, שאין לראותם כבטלים. דמות כגון אפרים הנ"ל אינה יכולה להיות „ספרות“ גרידא, שכן איש האספסת הוא, איש העליל של חיי הקבוץ. נפתוליו הפנימיים אחוזים ומאוחזים במגעו יום עם השדה, עם הצמח. עם האדם מסביב. החלק החורג שבנפשו אינו בדל מן החלק המחובר, הקרקעי, ואמתו של זה תומך אמתו של זה. המספר יודע את משמעה הסבוך והגדוש של המלה מציאות.

חיתוך כתיבתו גדוש גם הוא ועמוס למכביר, פעמים עד לעייפה. אכן זהו עומס של ממש ושל ערך, עומס מתוך מליאות, אשר גם לשון קרקעית ודשנת-חיים, לשון סמיכה ומכילה הרבה ממש, באה לחפצו. כל הכלים טורחים כאן לדלות מלוא ההין בלי לאבד טפה, ומוסיפים וטורחים להפיק את מלוא היש שבטפה, את המרובה שבמעוט. זהו היפוכו של אותו זרם בספרות, המקפל את החזיון המורכב בשרטוט דק ובתג קטן, כלומר נוטל את הפקעת והופכה לנקודה. כאן הנקודה נעשית פקעת, כעל ידי הסתכלות בזוכית מגדלת, המגלה את ההויה הסבוכה של פשוטי דברים. בהעלם-נפש אחד, למשל, נגלים לפנינו המוני רחשים ובני-רחשים, חיל כבד מאד. דברים שאנו נוקבים במלה אחת, כגון דמדומים, געגועים, בדידות וכיוצא מופיעים ברקמתם הממשית מרובת הסיבים, השונה בכל פעם והמשתנית והולכת. המספר כאילו ממהמה כל הרף-עין ומראה את קיפוליו קיפוליו, הנשזרים בתוך הקיפולים של הרף-עין הבא אחריו. מכאן הדחיסות המרובה והמכבידה. נוח לאין שיעור כשהים נעשה טפה משהטפה נעשה ים. אך בידוע, כי ימה של טפה קיים, ובו גנוזים עיקר סודות ההויה, ואם באדם אנו עומדים - הרי כאן, ברחשושי הנפש, אמתו של אדם. האינדיבידואליזם, המייקר יותר מכל את עולם-הפנים של יחיד' הולך את הכותב אל נפש היחיד פנימה, והריאליזם החמור שלו מעלה עולם זה בעצם ריאליותו, בסבכי סבכיו העשויים צנפה' בלי פיסוק טעמים. יש אפוא התאמה בת הגיון פנימי בין התכוונותו הרעיונית ודרכו האמנותית. אך מה מועיל בזה לקורא, שהדחיסות היא למעלה מכח קליטתו? אין הריוח הטוב, ריוח הנשימה בין תו לתו, בין דבר לדבר, בין דבור לדבור. הפיסקה והפסוק וכל אגודת מלים ודברים יש להם בתי קבול מוגבלים, המכפישם יתר על השיעור - חונקם. טוב כי בעל הספורים יתן דעתו על כך. ההערות ארכו במקצת, כי אכן לפנינו כוח חדש, שאפשר לקוות ממנו הרבה.

א. קריב